
KRITIKA

Cholnoky Győző

Sablonoknak ellenálló portré – Tisza István

A magyar – igazából nemcsak a magyar – köztörténetben nagy számban találni olyan személyiségeket és eseményeket, akik és amelyek megítélésében az idők során akár jelentősnek is mondható változások következtek be. Ezek a változások az általában „kisimulnak” mind a tudományos, mind az ezt követő közgondolkodásban. „Az idő igazságot szolgáltat”. Hogy csak a legismertebb honi példák némelyikét említsem: Széchenyi és Kossuth személye és egymásnak feszülő nézeteik, a Görgei-kérdés, a kiegyezés megítélése, egész 20. századi történelmünk árnyalt értékelése – mind-mind olyan kérdés, amelyek felé határozottan körvonalazható lépéseket sikerült megtenni. Vannak azonban olyan személyek és események, amelyek makacsul ellenállnak a simogató-tisztító szándékú törekvéseknek. A teljesség igénye nélkül: középkori történelmünkől vett példával: miért Rómától és nem Bizánctól vettük fel a kereszténységet, pedig az első kelet-európai kapcsolatunk sokkal inkább a bizánci csatlakozást indokolta volna, vagy egészen friss és nagyon is időszerű jelenkori példa az egyes társadalmi osztályoknak, politikai csoportoknak milyen szerepük és súlyuk volt az 1956-os forradalom és szabadságharc kiobbantásában. Ebben a máig kiforratlan, közmegegyezés nélküli kérdéskörbe illeszkedik Tisza István személye és közéleti szerepe. Mert míg a 20. század első harmadának történetében Bethlen István – végre – zavaró mellékzöngéktől mentes, letisztult értékeléssel büszkélkedhet, addig ugyanennek a kornak a feldolgozása tekintetében – ami a sine ira et studio értékelést illeti – adóssága van pl. Gömbös Gyulával szemben.

Az említett nehézségek ellenére Tisza Istvánról kiegyensúlyozott, tárgyilagosságra törekvő monográfiát Pölöskei Ferenc tollából olvashatni, ennél többről sajnos nem számolhatunk be. Kétségtelen, hogy nem könnyű feladat az ő személyiségéről határozott kontúrozás, egy irányba mutató képet rajzolni, mégis rendelkezett olyan jellemvonásokkal, amelyek kiindulási alapot nyújthatnak hiteles megjelenítéséhez. E vonások jó részét apjával, Tisza Kálmánnal való összehasonlítás révén ismerhetjük meg: éppúgy szeretetteljes családi környezetben nőtt fel, mint apja, viszont vele ellentétben, aki közvetlenségével, barátságos emberi magatartásával miniszterelnökként is törekedett bensőséges kapcsolatot kialakítani környezetével, továbbá pragmatikus gondolkodásával a szorgos apró munka híveként érdemelte ki a 15 évnyi kiegyensúlyozott kormányzatot. Fia viszont mondhatni „elvi” ember volt, aki hatalmas tudásával (pl. 14 évesen érettségizett kiváló minősítéssel és ahogy egyik képviselőtársa jellemezte egyedül többet tudott, mint frakciótársai együttvéve) lenyűgözte környezetét, de ő sem kapott több szeretetet, mint amennyit adott. Igazából szerencséje sem volt: míg apja a magyar történelem felívelő korszakát kapta, neki a hanyatló kor jutott. A századfordulón felerősödő nemzeti mozgalom, a Szabadelvű Párt lassú osztódása, az Ellenzéki Függetlenségi Párt megerősödése (amely az önálló magyar hadsereg felállításán fáradozott, ami a dualista rend fundamentumát kérdőjelezte meg), az egyre szilajabb parlamenti csatározások, amelyeket immár házelnöként kemény kézzel fékezett meg, nem növelték népszerűségét. Pedig hajlamos volt tárgyalni a nemzetiségekkel, elsősorban a románokkal, akik azonban a felajánlott engedményeket kevesellték.

Jellemének különös vonásaiból fakad, hogy helyes politikai meglátásai: például határozott háborúellenességének dacára a mai liberális körökben makacsul él az Adytól származó „geszti bolond” stigma, annak ellenére, hogy Szekfű Gyula a *Három nemzedék*-ben karakteres magyarságát tekintve egy sorban említi a két embert. Amíg azonban a költő illúziók nélküli, önostorozó hazaszeretete mély rétegekből sarjad, addig Tisza jelleme szilárd ugyan, de nem hatol mélyebb rétegekbe, és az egész belső átalakulást mellőzve a Parlamentre szűkíti a nemzeti megújulás feladatát. Összefoglalva tehát Tisza István a politikai tevékenység fontosságát túlértékelt, a kulturális tényezőket viszont lebecsülte. Tévedése: ha a köz-

ponti akarat átalakítja a képviselőház működését, úgy sikerül a nemzet belső életét is meggyógyítania (ezt még a Tiszával rokonszenvező Szekfű is formalizmusnak tartja), mert ezzel csak a tüneteket, nem az okokat szünteti meg. Céljai megvalósítására sem modern liberális eszközök, sem konzervatív módszerek nem álltak rendelkezésére. Az elsőtől tisztessége és őszinte szabadelvű hite, az utóbbtól formalizmusa tartotta távol. Ez utóbbi tette lehetetlenné a parlament körén túlmutató, magasabb rendű feladatok ellátását. Így negligálta a kivándorlás ütemének megfékezését, a középbirtokosság megmentését és a nemzeti értelmiség erősítését. Nem sikerült Széchenyi tételét megvalósítania a magyar nemzeti létbe lelki megtisztulás, belső átalakulás révén életerőt lehelni.

Nem növelte népszerűségét az előterjesztő nevével jegyzett, obstrukció-ellenes lex Dániel botrányos elfogadtatása sem. (Maga Tisza is elismerte a házszabály megsértését, ám indoklása szerint ez volt a kisebb sérelem a parlamentarizmus építményén, mint az obstrukció fenntartása lett volna.) Mindenesetre az eset jól jellemzi Tisza István egész politikai pályáját.

Tiszának a Monarchiának a vezetésével sem volt felhőtlen a kapcsolata: az 1914-es szarajevói merénylet áldozata, a trónörökös Ferenc Ferdinánd volt legádázabb ellenfele, aki a dualista berendezkedésben látta a nagyhatalmi státus megőrzésének akadályát, a magyar miniszterelnök éppen ellenkezőleg vélekedett. Az ország érdekeinek szempontjából helyesen gondolta a kiegyezés elveihez való hűség fontosságát, mert világosan látta: minden más megoldás (trializmus, föderalizmus, birodalmi koncentráció, a birodalom felbomlása) a magyarság számára csak rosszabb helyzetet teremtene. Ebben a tekintetben viszont szilárd szövetségesre lelt az agg uralkodó, Ferenc József személyében. Ugyanakkor továbbra is fennmaradt ellentéte a kor vezető magyar politikusaival: Apponyival, ifj. Andrássyval, Károlyival. Ez a helyzet már túlmutat Tisza személyiségének megítélésén, mert kifejezi a magyar közéletben a nemzeti konszenzusra való törekvés akut hiányát, a közös politikai minimum megfogalmazásának állandó halogatását. Az igazság kizárólagos birtoklásának hite még azok gondolkodását is áthatotta, akik egész életükben vezető politikai pályára készültek.

Tisza István portréjának hitelességét, kétszeri miniszterelnöki és házelnöki tevékenysége összegzéseként világháborús szerepvállalása

adja meg. Nem tekinthetjük a véletlen művének, hogy személyét a köztudatban és részben a történettudományban is így értékelik, amint-hogy tragikus és erőszakos halála (amelynek napja – micsoda véletlen! – egybeesett Károlyi miniszterelnöki eskütételével, amit másnap visszavont mondván: a királyra nem, csak a köztársaságra hajlandó fel esküdni – „aludt rá egyet”) is ennek tudható be. Mindez annak dacára történt és történik, hogy a Monarchia vezetésében ő volt az egyetlen ember, aki ellenezte a háborút, felismervén: a teljesíthetetlen feltételeket támasztó, szerbeknek küldött ultimátum olyan helyzetet kényszerít a birodalomra, amely meghaladja erőit, sőt esetleges sikere esetén sem nyerhet semmit, ellenkező esetben viszont szinte mindent elveszíthet. Tisza ellenállása azonban erőtlennek és csak időlegesnek bizonyult: a németek garantálták ugyan belépésüket a Monarchia oldalán háborús konfliktus esetén, továbbá – szintén Tisza feltétele – teljesült a szerbiai terület annektálásának tilalma. Az utóbbi gesztus hozadéka azonban elmaradt, mert nem sikerült távol tartani Oroszországot a háborútól. A hadi események kimenetelére jelentős hatást gyakorolt a Magyar Királyság nemzetiségi helyzete. Annak ellenére vallott kudarcot a meggyerésükre irányuló Tisza-féle paktumpolitika még 1913–1914-ben, mert ehhez sem a magyar, sem a nemzetiségi pártok részéről nem kapta meg a megfelelő támogatást. Így számára 1916 –tól Magyarország integritásának biztosítása pusztán katonai kérdéssé degradálódott. Ugyanakkor – az osztrák hadvezetés ellenében – elhibázott lépésnek tartotta az időközben megszállt szerbiai területek annexióját, és különösen veszélyesnek a Monarchián belüli nemzetiségi probléma szempontjából.

Az oroszok pacifikálására tett erőfeszítések olyannyira sikertelennel bizonyultak, hogy a szerbiai betörést követően Bruszilov tábornok vezetésével az oroszok a Vereckei – és az Uzsoki hágón keresztül 1914 szeptemberében és 1915 januárjában háromszor is magyar területre hatoltak be. A magyar integritás másik igen súlyos megsértésére az 1916. augusztusi erdélyi román betörés volt. Az ennek hatására küldött, erdélyi autonómiára vonatkozó német javaslatot Tisza elutasította, mondván ez a kívülről érkező, leválasztásukat elfogadni kész nemzetiségek számára semmilyen perspektívát nem jelent.

Tisza István négy évnyi kormányfői tevékenységével meghatározó módon hozzájárult ugyan Magyarország és a Monarchia egyben tartásához, de képtelen volt politikai konszenzust teremteni a magyar érdekek hatékony képviselése érdekében. Ugyanakkor hatalmas politikai és erkölcsi nyomás alatt igyekezett az ország harcképességét fenntartani. Belpolitikai tekintetben ezzel egyidejűleg elutasított minden olyan kezdeményezést, mint az általános választójog bevezetése, a nemzetiségi jogok kiterjesztése, amelyek pedig a különbéke-törekvések megvalósulását szolgálták volna. Pályája végén személyes kapcsolatai is megromlottak: a teljesség igénye nélkül: a fiatal uralkodóval, IV. Károlyal, az új osztrák miniszterelnökkel, sőt a magyar kormánypárti elittel is.

Összegezve: máig hiányzik a szakmai konszenzus kialakítása Tisza István személyéről, pedig fontos lenne alakját megtisztítani mind a glorifikáló kultuszépítés, mind a bűnbakkereső ördögűzés felületességétől.

*ifj Bertényi Iván (szerk.): Tisza István, két korszak határán.
Budapest, 2016. Országgyűlés Hivatala. 253 p.*

KISEBBSÉG- KUTATÁS

SZEMLE